

ODKAZ OSUSKÉHO „PRVÝCH SLOVENSKÝCH
DEJÍN FILOZOFIE“

JÁN KOCKA, Katedra filozofie a dejín filozofie FF UK, Bratislava

V roku 1939 vyšla nákladom Tranoscia v tlačiarni Bratov Rázusovcov reprezentačná kniha veľkého formátu v rozsahu 431 strán s názvom *Prvé slovenské dejiny filozofie*. Jej autorom bol známy náboženský a kultúrny dejateľ, profesor Evanjelickej teologickej fakulty Dr. Samuel Štefan Osuský. Bola to kultúrna udalosť a významný čin aj zo strany vydavateľa a tlačiarne, motivovaný úsilím vyplniť medzeru v poznaní európskeho a svetového duchovného vývinu. Kultúrna verejnosť rodiaceho sa slovenského štátu - predovšetkým jeho mládež - dostala pekný dar s venovaním: vo filozofii láskou k múdrosti, v živote múdrosťou k láske.

Historický význam knihy je v tom, že to bola prvá syntetická panoráma svetového a slovenského národného myslenia, ktorá v takomto rozsahu dodnes nebola nahradená. Je preto namieste znovu sa k nej vrátiť a pouvažovať, ako slovenská filozofia za polstoročie pokročila a či a v čom Osuského dielo prekonala. Náš pohľad nemá byť akousi oneskorenou recenziou, sú to iba poznámky aktuálne aj dnes. Osuského kniha je podnetná, pretože ak by sme uvažovali o vydaní podobnej, museli by sme po nej siahnuť, poučiť sa na jej kladoch a nedostatkoch. Slovenská kultúra už disponuje kratšími syntetickými dejinami filozofie, monografiami o jednotlivých postavách, monumentálnou *Antológiou* s úvodmi čiastočne nahrádzajúcimi panoramatický pohľad. Naša filozofia rozhodne pokročila metodologicky aj vecne, ale zámer napísať akademické dejiny filozofie tak, ako ho realizoval Osuský, sa dosiaľ neuskutočnil, zostáva naším kultúrnym dlhom, lebo pohľad na vývin ľudského myslenia treba po určitom čase obnoviť a začleniť do kontextu súčasnej kultúry. Ako sa vyvíja spoločnosť, vyvíjajú sa aj metodologické zásady a hodnotiace stanoviská.

Keď otvárame prvé slovenské dejiny filozofie, musíme si uvedomiť, že vznikali v pomeroch značne odlišných od dnešných. Bolo to skromnejšie kultúrne prostredie, chudobnejšia pôda živiaca kvety filozofie. Neboli pracovné kolektívy zabezpečujúce predpoklady a prípravné práce, neboli metodické diskusie a vyspelá kritika, ktorá by odstraňovala prípadné chyby už v zárodku. Týmito okolnosťami možno totiž vysvetliť niektoré slabiny *Dejín*, ktoré by sa dnes už určite nevyskytli. Týka sa to napr. jednotného písania mien filozofov, rešpektovania pôvodiny, resp. ich poslovenčovania, jednotného uvádzania názvov diel, pripájania bibliografie, akej a kde, atď. Autor si uvedomoval tieto nedostatky, ale - ako píše - „láska k národu vyhovieť potrebám času nútila ma nenechať ďalej ležať, na čom pracujem už roky a roky“. Viaceré nedostatky majú ele-

mentárny charakter a pri dnešnej úrovni redaktorskej a korektorskej práce by sa už neobjavili. Divne pôsobí napr. meno Ján Bohumil Fichte - i keď správne preložené - alebo Juraj Berkeley, Ján Locke, Gottfried Viliam Leibniz, Ján Fridrich Herbart. Nejednotné zásady písania mien by sa iste dali odstrániť, ale horšie je to s názvami diel. Niektoré možno preložiť, niektoré sú otvoreným problémom, lebo súvisia s terminológiou. Filozofická terminológia je pole málo zorané nielen u Osuského, ale i dnes. Je to osobitná tematika presahujúca kompetenciu jednotlivca, naviac je permanentne aktuálna, lebo ju treba stále tvoriť v procese rozvoja filozofie. Autor sústavne používa termín byt namiesto dnešného bytie, asociálna filozofia - dnes asocianizmus -, heglizmus, atď. Tvorenia názvov filozofických smerov od ich pôvodcov nemáme ustálené ani dnes. Hovoríme o kantovstve, kantianizme, hoci najsprávnejšie by bolo o kantizme. Stúpenci smerov sú kantáni i kantovci, nie prívrženci Marxa sú marxisti.

No dôležitejšie ako takéto formálne otázky sú problémy obsahové. Týka sa to najmä kardinálneho pojmu filozofie - čo do nej patrí, a čo už patrí inde. Nedá sa na to jednoducho odpovedať, lebo obsah filozofie sa priebehom dejín menil a mení. Filozofia sa profilovala ako racionálne poznanie oproti mytológii a kráčala ruka v ruke s vedou až do emancipácie a diferenciacie vedy. Potom jej už zostali iba generalizácie na pomedzí umenia, náboženstva a iracionálnych intuícii. U Osuského nie je tento proces zachytený v historickej dynamickosti. Bez tohto je výklad vývinu myslenia mozaikou náhľadov, často bizarných a nepochopiteľných.

Filozofia sa často stavala a stavia do protikladu k teológii a robí tak aj Osuský. Robí rozdiel medzi dejinami filozofie a teológie. Chcel napísať dejiny filozofie, ale dal najavo, že je teológom. Tak vznikli dejiny filozofie videné z pozícií protestantského teológa (niektoré citáty uvádza v kralickej češtine). Táto pozícia nie je však bigotne dogmatická, takže z jeho knihy možno získať pomerne verný obraz vývinu filozofie. Ovplyvnilo to ale výber tematiky (veľmi je zdôraznená filozofia náboženstva) a vyzdvihovanie významu určitých autorov a celkovo je zmenšený význam produktov a postáv ateistických a revolučných. Nie je docenený napr. revolučný význam galileovsko-newtonovskej vedy, deizmu, osvietenstva, ktoré je napokon dôležité aj pre dejiny teológie, chápanie a interpretáciu pojmu Boha.

Málo zvýraznená je sociálna funkčnosť filozofie. Sociálna realita je jednou z veľkých inšpirácií filozofie. Francúzsku revolúciu nepochopíme bez jej ideovej prípravy v dielach Montesquieua, Rousseaua a iných, ani nemecké zjednocovanie bez Fichteho *Reči k nemeckému národu*, nemeckú reformáciu bez Lutherových spoločenských názorov. Tieto poznámky nás privádzajú k jednému z hlavných postulátov dejín filozofie ako vednej disciplíny. Je to tesný vzťah k všeobecnej (politicko-ekonomickej) a kultúrnej histórii. Každý filozof niečo *chce* zmeniť, napraviť, konzervovať, zdokonaľiť a toto niečo sa veľmi často dá odvodiť zo spoločenskej reality. Neznamená to však, že dobré dejiny filozofie sú spolovice všeobecným dejepisom, ale bez odhalenia motivácie myšlienok plávu dejiny filozofie len na hladine. Prenikať do hlbín je však úloha ťažká, celoživotná a dnes už pre jednotlivca asi aj nezvládnuteľná. Tým viac treba obdivovať Osuského, že sa na ňu podujal.

Pri koncipovaní svojich *Dejín* iste nezačínal na zelenej lúke. Prístupná bola česká literatúra k dejinám svetovej (Vorovka, Rádl, Tvrdý) i českej filozofie (Král). Dostupné boli nemecké príručky a učebnice, menej je zastúpená literatúra románska a anglosaská. Tento pomerne úzky rámec literatúry ovplyvnil i obsahovú náplň kníhy. Europocentrické a kresťanskocentrické videnie dejín filozofie odrazilo sa aj na periodizácii. Indická a čínska filozofia figuruje na začiatku ako predkresťanská. To je síce pravda, ale len v tom, že existovali už pred kresťanstvom, lenže existujú aj dnes. Problematika neeurópskych kultúrnych okruhov by si žiadala samostatné kapitoly a rozhodne podrobnejšie informácie.

Obdobie existencie filozofie ako samostatnej kultúrnej formy autor tradične rozdelil na starovek, stredovek, novovek a najnovšiu dobu. Treba poznamenať, že pokiaľ staršie obdobie je vcelku v súlade s ustálenou literatúrou, ťažkosti sa vynorili pri najnovšej filozofii, keď väčšina mysliteľov žila a tvorila súčasnosť a keď bolo iste predčasné zaraďovať ich do histórie. Obraz klasickej gréckej filozofie je dobrý. Existovali spoľahlivé diela Dielsa, Gomperza a iné, ale nedá sa povedať, že by všetko bolo povedané. Interpretácia Platóna, Aristotela, Epikura atď. predstavuje vďačný námet aj pre dnešok. Progresívnosť gréckych filozofov je podľa Osuského v tom, ako pripravovali pôdu pre monoteizmus. Aristoteles je hodnotený pre kauzálny dôkaz prvého hýbateľa. Obdobie prelínania dožívajúceho staroveku a vznikajúceho kresťanstva je podané podobne, ale bez dynamického spojiva, a tak sa dá len veľmi ťažko zapamätať. Zrod kresťanstva a jeho kultúry nebol idylický a jednoduchý. Prešli stáročia, kým sa sformovala dogmatika a oficiálna filozofia. Problematika stredoveku sa zužuje na oblasť kresťanskej kultúry a náš stredovek sa nevzťahuje na iné kultúrne okruhy.

Periodizácia dejín filozofie je diskutabilná najmä s ohľadom na novovek. Osuský ešte vymedzuje prechodnú dobu, za ktorú považuje renesanciu a tzv. ucelené systémy Bacona, Descarta (doba reformných úsílí) až po vystúpenie Kanta. Tu začínajú národné filozofie Nemcov, Angličanov, Francúzov a ďalších. Keď hovoríme o novoveku, treba sa dohodnúť, čo je preň typické a čím sa odlišuje od stredoveku. Znakov je viac. Predovšetkým je to vznikanie novovekých národov a ich kultúr, teda aj filozofie. Je pravda, že národy existovali aj v stredoveku, ale chýbali im podstatné znaky, ktoré boli prekryté feudálnym internacionalizmom, hlavne cirkevným. Vznik novovekého národa sa prejavuje v prvom rade zrodom a rozvojom národného jazyka a na jeho základe rozvojom kultúry, literatúry, kde neposledné miesto zaujímala filozofia a veda. Filozofi začínajú písať v národnej reči, opúšťajú latinčinu dominujúcu v stredoveku, keď vzdelanec bol predovšetkým latinským vzdelancom. Proces vzniku národných kultúr nezasiahol však európske krajiny v rovnakom čase. Najneskôr zasiahlo malé národy. V prvej fáze sa utvárali veľké národy - Angličania, Francúzi, Nemci - a menšie národy boli v závese za nimi. Je správne považovať renesanciu za prechodnú dobu, ale nedá sa pochopiť jej podstata bez poukázania na zvláštne postavenie Talianska, jeho obchodu, bankovníctva, výroby ako zdroja bohatstva a kultúry. A tu sa už objavili znaky novovekého talianskeho národa. Bol to dlhý proces a ťažko je určiť chronologický bod. Navyše renesancia, jej vrcholenie, sa prekrýva s nemeckou reformáciou znamenajúcou

novú etapu v živote Európy. Za klasifikačný základ možno prijať národné kultúry spolaľhivo až od 17. storočia, lebo sa dá už hovoriť o ustálených kultúrnych celkoch, lenže to si žiada osvetlenie genézy národov. Bez neho sú nepochopiteľné okolnosti, prečo napr. v Anglicku kvitne empirizmus a na kontinente zväčša racionalizmus. Báza národnej kultúry sa stala silným určujúcim faktorom vo vývine európskeho myslenia, pričom je pre novovek príznačná. Periodizáciu dejín filozofie podľa národných okruhov treba posunúť oveľa viac dozadu, než to robí Osuský.

V súvislosti s uvádzaním myšlienok jednotlivých filozofov sa vynára dôležitá otázka: čo a v akých rozmeroch vybrať. Výber je, pochopiteľne, nevyhnutný, pretože ak vezmeme do úvahy, že zobrať spisy jedného filozofa majú často desiatky zväzkov a my máme k dispozícii niekoľko strán či odstavcov alebo dokonca riadkov, nastávajú ťažké rozhodovania, ak chceme zachovať objektívny obraz. Výber a primeraná štylistická formulácia závisí v rozhodujúcej miere od vecnej znalosti prameňov. To spomíname preto, lebo Osuskému sa nie vždy podarilo podať adekvátny obraz tej-ktorej mysliteľskej osobnosti. To pociťuje hlavne ten, kto pracoval monograficky na uvádzanej postave. Neveľmi sa podaril napr. obraz anglického empirizmu Bacona, Locka, Huma, kde unikla podstatná noetická problematika, ako aj celá imanentná línia anglického empirizmu. Kontinentálny racionalizmus reprezentuje Descartes, u ktorého si Osuský všimá hlavne dôkazy existencie Boha, ale mu uniklo nebezpečie jeho subjektivismu a jeho mechanizmu. Descartesove *Principia* obsahujú metafyzické úvahy iba čiastočne, inak je to mechanistická fyzika. Spinozova postava je vykreslená vcelku správne s dôrazom na učenie o Bohu ako substancii, ale obišiel sa *Teologicko-politický traktát* ako počiatok vedeckej kritiky *Starého zákona* a historického pohľadu na Bibliu vôbec.

Francúzska filozofia 18. storočia by si žiadala plastickejšie zaradenie do spoločenských prerevolučných pomerov. Sama revolúcia mala svoju ideovú prípravu. Voltairov satirický ostrý jazyk, Rousseauov republikanizmus boli významnými zložkami revolučnej ideológie. Veľmi nízko hodnotí Osuský liberálno-materialistické myslenie Holbacha, Helvetia, La Mettrieho a ďalších, pre ktorých má tradične ortodoxné pomenovanie: „hrozí moralisti egoizmu“. Ak sa do tejto kapitoly dostali Volnay, Cabanis, Destut de Tracy ako „ideológisti“, svedčí to o nedostatočnom rozlišovaní predrevolučných a porevolučných pomerov (Napoleon a návrat Burbonovcov).

Prehľad novovekej filozofie nemeckej - po zmienke o Tschirnhausovi, Jungiovi, Puffendorfovi a Thomasiovi - začína Leibnizom a jeho monadickou metafyzikou. Výklad nemeckej filozofie sa zrejme opiera o nemeckú literatúru a jej hodnotiace kritériá. Zaberá najväčšiu časť knihy a posilňuje dojem, akoby ona bola na čele svetového filozofického diania. Úloha Kanta ako hraničného kameňa v dejinách myslenia je precenená. Možno bol prelomovou postavou, ale predovšetkým v pobožnom Nemecku. Problémy, ktoré nastolil veľmi zložitým spôsobom, neboli celkom nové. To, čo priniesol, nepredstavovalo reálne nebezpečie pre teologicky orientovanú filozofiu. I keď vyslovil niektoré smelé myšlienky, nebol revolučným polemickým typom, a keď hrozil konflikt s vrchnosťou, pokoril sa a utiahol sa do ústrania. Kantova filozofia predstavuje vďačný predmet úvah aj dnes a záplavu kantovskej literatúry možno rozširovať. Osuský

narazil na terminologické problémy, napr. Urteilskraft prekladá ako súdna schopnosť. Celkove Osuský pochopil Kanta prevažne teologicky a nie je dostatočne zvýraznené, čo priniesol v prospech neteologického svetonázoru.

Pomerne podrobné sú dejiny pokantovskej filozofie v schéme prívrženci-odporci. Osobitnú kapitolku tvorí subjektívny idealizmus Fichteho, ale bez vzťahu ku Kantovi. Po Schellingovi a jeho stúpencoch prechádza k Hegelovi, všima si osudy jeho systému, jeho rozštiepenia na pravé a ľavé krídlo. Osobitnú pozornosť venoval D. F. Straussovi a L. Feuerbachovi ako kritikom teológie. Dve strany sú venované aj Marxovi. Dnes, po záplave marxistickej literatúry, budí hodnotenie Marxa a marxizmu dojem zjednodušených informácií. Ďalší výklad nemeckej filozofie má v mnohých prípadoch len stručnú formu uvedenia mena a názvu diel. Smerom k súčasnosti (r. 1939) je výklad stručnejší, ale čitateľ má predsa aký-taký obraz o nemeckej kultúre, o filozofických prúdoch chápaných veľmi široko (fyziológia, biológia, psychológia). Nemecká filozofia končí - po predchádzajúcej pasáži o Nietzsche a Spenglerovi - náčrtom filozofie národného socializmu a myšlienok A. Hitlera v objektivistickej polohe. Treba brať do úvahy dobu, keď charakter fašizmu bol propagandisticky budovateľský a neboli zjavné jeho zločiny. Rosenbergovo dielo je nesprávne uvedené ako *Mytos krvi XX. storočia*. V skutočnosti sú to dve diela *Der Mythos des XX. Jahrhunderts* a *Blut und Ehre*. Myslitelia spomenutí v závere kapitoly (Gompez, Mauthener, Eisler atď.) si zasluhujú iste viac ako iba uvedenie mien.

Text o francúzskej porevolučnej filozofii má 18 strán, čo je ozaj málo. Čitateľ sa oboznámi s hlavnými postavami a ich dielami, ale na podrobnejší dynamický obraz už neostalo miesto. Francúzsku filozofiu uzaviera H. Bergson. Temer rovnaký rozsah majú dejiny filozofie anglickej a americkej. Od T. Reida k B. Russellovi je dlhá cesta, oveľa dlhšia, ako by vyplývalo z Osuského, ale je otázne, či na takom malom priestore sa vôbec dá realizovať nejaká podrobnejšia analýza. Revolucionizujúci vplyv Darwina a evolucionistu Spencera je síce zdôraznený, ale nasledujúca záplava mien zahmlieva obraz anglickej filozofie. Podobný postup Osuský volil aj pri talianskej filozofii, ktorá končí Gentilem a Mussoliniho fašizmom.

Po veľkých národoch Osuský prechádza k ruskému a malým slovanským národom. Pre väčšinu našich čitateľov to bola novinka, lebo sa dozvedeli, že aj malé národy majú svoju vlastnú minulosť aj v oblasti duchovnej kultúry a rozvíjajúcu sa prítomnosť i vo filozofii. Prehľad sa týka ruského, poľského, srbského a bulharského, českého a slovenského národa. Z nepochopiteľných dôvodov vypadli Maďari a Rumuni, veď patria do stredoeurópskeho kontextu a filozofia existovala u nich na slušnej úrovni (Bernát, Pálágyi, Conta, Xenopel). Najviac miesta zaberá ruská filozofia a jej osudy od pravoslávnej teológie cez spory západníkov s panslavistami - rusofilmi. Nápadne veľká pozornosť sa venuje Dostojevskému a Tolstému. Tu vzniká otázka, či do dejín filozofie pojať aj implicitnú filozofiu, t. j. či ju hľadať aj v produktoch nefilozofických (umenie, náboženstvo). Iste ide o svetonázor, filozofické videnie sveta, ale tu už hrozí nebezpečenstvo, že pojem filozofie takto rozšírime. Ruské myslenie vyúsťuje po revolúcii 1917 do marxizmu, ktorý Osuský podáva objektivisticky, aj keď tu presvítá odpor k ateizmu.

Bolo však ešte predčasné písať o dejinách sovietskeho marxizmu, keď bolo pomerne málo informácií o ňom, ale aspoň základné údaje mali pozitívny význam. Na troch stranách je načrtnutá etika, historický materializmus, estetika, ateizmus.

V poľskej filozofii je podrobnejšie rozvedený mesianizmus hlavne Trentowského a Cieszkowského, ktorí našli ohlas aj u nás. Na ďalšie postavy ostalo miesto poväčšine iba pre mená a názvy diel, no aj to podáva letmý pohľad na filozofiu našich susedov. Podobný je výklad aj filozofie juhoslovanskej (slovinskej a chorvátskej) srbskej a bulharskej. Osobitnú kapitolu tvorí české myslenie. Tu treba poznamenať, že existovali už Kráľove *Dějiny Československé filosofie*, ktoré ďaleko podrobnejšie vykresľovali obraz českého myslenia. Masaryk je pochopiteľne aj pre Osuského kľúčovou postavou. Po náčrte jeho realizmu nasleduje prehľad českých filozofov a ich diel. Zväčša to boli vtedajší súčasníci, ktorí svoju myšlienkovú tvorbu ešte neuzatvorili.

Poslednou kapitolou je pomerne podrobné zobrazenie myslenia na Slovensku. Je to najcennejšia časť knihy a jej hodnota je trvalá. Bol to prvý syntetický pohľad na myšlienkovú kultúru u nás a mal národno-vedomovacu funkciu. Aj dnes, keď máme viaceré varianty a antológiu dejín slovenskej filozofie, nemôžeme zabúdať na túto prvú brázdú, ktorá ukázala, že aj na našom území nebola v minulosti duchovná púšť, ale rozvitý život. Okrem nepatrnej zmienky v Kráľových *Dějínách* a niektorých konfesionalne zafarbených monografiách nemali sme súvislý pohľad na našu myšlienkovú minulosť. Osuský túto medzeru vyplnil a sám aj prispel pramenným výskumom. Priaznivou okolnosťou bolo aj to, že súčasne s ním pôsobil a spolupracoval Ján Kvačala, autorita aj v dejinách filozofie.

Po zmienke o počiatkoch akademickej školskej filozofie v kláštoroch a na univerzitách pražskej, viedenskej a krakovskej, kde študovali mladí ľudia aj od nás, prechádza Osuský k humanizmu a všíma si Sambockého, Rakovského, Nedožerského a Jessenia. Významnou je kapitola o protestantskej scholastike, ktorá mu bola dobre známa z prameňov. V časopise *Viera a veda* uverejňoval seriál *Metafyzické témata našich mysliteľov v XVII. stor.* Mnohé z nich sa stali predmetom neskorších monografií (Bayer, Ladiver, Caban, Duchoň). Z protireformačnej scholastiky uviedol takmer všetky známe postavy, ale zrejme prekročil časovú hranicu, keď spomenul aj F. Sasinka. Potom prechádza k tzv. populárnemu osvietenstvu a spomína Gavloviča, Plachého a iných predstaviteľov a tu už výklad premiešal s dejinami literatúry. V odseku *Školské osvietenstvo a solennisti* uviedol Farbakiho, oboch Karlovských, Abrózyho, Feješa, Laurencyho, Šuleka. Posledne menovaní patria do malohontskej učenej spoločnosti a boli spracovní v monografiách Štefánka, Hirnera, Münza a iných. Kapitola národného obrodzenia Osuský nazval *Od osvietenstva k idealizmu* a zrejme pod idealizmom tu rozumie zapálenie pre ideály, etický idealizmus. Dostal sa k téme, ktorá mu bola blízka a kde prispel veľkou prácou *Filozofia štúrovcov*. Po predchádzajúcom portréte Kollára, Kuzmányho a Karola Štúra rozpísal so o Ľ. Štúrovi, ktorému popri Hurbanovi a Hodžovi venuje najviac miesta. Stúpencov Štúra delí na starších a mladších a zaraďuje sem aj takých, ktorých príslušnosť ku skupine je diskutabilná (Palárik, Záborský, Godra). Nemožno za mladších štúrovcov považovať Laučeka, Kvačalu, Stodolu, Makovického, iba ak by sme mali na mysli samotné priznanie sa k štúrovskému programu

národnej emancipácie. Inšpiratívnu funkciu malo však aj uvádzanie mien a diel. Tu treba vyzdvihnúť činnosť Jána Kvačalu a jeho prínos k dejinám nielen slovenskej, ale i svetovej filozofie. Jeho záujmy siahajú od Komenského cez Bacona, Campanellu, Bodina, Leibniza až k podrobným znalostiam reformácie na Slovensku. Jeho význam zhodnotil J. Mátej, ale dodnes čaká na pero historika filozofie. Vyslovene popisnou je kapitola *Posledné smery* bez uvádzania historických súvislostí. Je to pohľad na vtedajšie intelektuálnu aktivitu so vzťahom k filozofii (Šrobár, Blaho, Bujnák). Zo súčasníkov spomenul Sv. Štúra, I. Hrušovského, ale i Clementisa (píše ho Klementis), ako predstaviteľa komunizmu. Len letmo sa spomína katolícka mysliteľská aktivita (Polakovič, Dúbravec, Dudáš). Záver patrí Maliarikovi a Marenčinovi.

Osuský sa stretol s mnohými problémami, s akými zápasili o dve desaťročia neskôr autori *Kapitol z dejín slovenskej filozofie*. Tu jeho dielo mohlo byť dobrou štartovacou plochou. Predovšetkým treba odpovedať na otázku, či považovať za filozofiu len to, čo zodpovedá dnešnému úzkemu ponímaniu, alebo jej pojem rozšíriť aj na implikácie v iných kultúrnych formách. Ďalej, čo vlastne je slovenské, či len to, čo je vyslovene národne orientované, alebo všetko, čo vzniklo na území dnešného Slovenska? Aj keď sme z hľadiska materiálu pokročili, v mnohých metodologických otázkach sme zostali tam, kde Osuský. Práca na *Kapitolách* a ich ďalších obmenách bola veľkou príležitosťou dostať sa ďalej. Viedli sa diskusie o pokrokovosti idealizmu v našich pomeroch (samozrejme, ortodoxní marxisti ho popierali) a nedocenili sme materiálový výskum. V metodologických diskusiách bolo treba pokračovať, lenže v podmienkach ideového monopolu ťažko sa borili ideologické bariéry a oficiálne schémy. Ale aj tak vzniklo dielo, ktorého dôstojným predchodcom bol Osuský a ktoré znamená vyššiu úroveň národného sebaopoznania v oblasti filozofie. Zásluha Osuského je okrem tohto syntetického pohľadu aj v monografickom prínose (*Filozofia štúrovcov*), a tak ostáva autorskou osobnosťou aj v dejinách slovenskej národnej filozofie.

Osuského *Dejiny* nie sú len dejinami myslenia, ale majú aj úvodnú časť, ktorá je akýmsi prvým vstupom do labyrintu filozofie. Tu podáva jej definíciu, vnútornú klasifikáciu, základné kategórie, literatúru úvodného charakteru i špeciálnu k dejinám filozofie a nakoniec periodizáciu jej vývinu. Naznačené klasifikačné schémy sú diskutabilné, lebo nie je jasný predmet filozofie a jej vzťah k ostatným kultúrnym formám, disciplinám, ktoré podliehajú historickým premenám. Nie je to výčitka, lebo to platí aj pre dnešok. Filozofiu autor delí podľa predmetu a tým je svet mimo človeka, svet človeka - jednotlivca a svet človeka v spoločnosti. Tak dostal tri skupiny filozofických disciplín: 1. filozofia náboženstva, metafyzika, filozofia prírody, 2. psychológia, logika, noetika, estetika, 3. etika, filozofia práva, filozofia reči, filozofia literatúry, filozofia kultúry, filozofia hospodárstva, sociológia a filozofia dejín. Na prvý pohľad je zrejma archaickosť a zraniteľnosť tejto schémy i teologická orientovanosť autora. Prečo by filozofia náboženstva mala byť na prvom mieste ako centrálna problematika vzťahu človeka a sveta, keď je ona aj základným problémom netiky? Ako sem zaradiť psychológiu, sociológiu, logiku, keď ich už považujeme za samostatné vedy? A napokon k filozofii sa môžeme dostať z ktorejkoľvek oblasti (filozofia matematiky, filozofia biológie atď.). Pozadím Osuského koncepcie je rozlišovanie medzi teológiou a filozofiou, akoby táto

bola teológii podradená. Teológia, teologický svetonázor je filozofickým poňatím sveta ako stvoreného a riadeného mimosvetovým duchom, teda je to len určitý druh ponímania sveta, lebo môže existovať aj ponímanie iné. Nadradovanie teológie nad filozofiu je stredovekým prežitkom. Filozofiu definujeme ako úsilie o maximálne syntetické pochopenie a interpretáciu bytia, a to akéhokoľvek, či subjektívneho, alebo objektívneho, a tu treba hľadať špecifikum filozofie. To, čo je známe ako filozofické disciplíny (filozofia práva, filozofia jazyka atď.), je iba určitým vymedzením záujmu o filozofickú generalizáciu, ale v zásade môže existovať filozofia čohokoľvek. Predmet filozofie je nevyčerpatelný. Dnes napríklad je aktuálne uvažovanie o vzťahu človeka a prírody v zmysle ekologickom alebo technickom (filozofia techniky), čo pred pár storočiami nebolo. Takže na „predmet filozofie“ má vplyv množstvo teoretických a praktických faktorov. Osuského schéma je poznačená dobovou tradíciou a od tejto schémy závisí potom ďalšie definovanie základných pojmov, s ktorými sa čitateľ stretne vo filozofickej literatúre. Je to akýsi miniatúrny terminologický slovník, no je otázne, či napr. v oblasti psychológie, ktorú Osuský sústavne považuje za filozofickú disciplínu, je uvedený nomenklátor dostatočný. Psychológovia by sotva súhlasili. Záver úvodu prináša zoznam literatúry, ktorý je skromný a jednostranne orientovaný na staršiu nemeckú spisbu, a osobitne je uvedená česká literatúra a filozofické slovníky.

Vrátenie sa k Osuského *Dejinám* takmer po polstoročí vyvoláva zvláštne pocity a mnohé úvahy. Predovšetkým je to obdiv a úcta voči autorovi a vydavateľstvu, že sa na takéto veľkolepé podujatie vôbec dali, a porovnanie vtedajších a súčasných pomerov a možností tento pocit len zosilňuje. Slovenská filozofia má od publikovania *Dejín* už za sebou dlhý kus cesty a môže dielo kriticky posúdiť, ale nemôže sa pochváliť, že by ho nahradila podobnou akademickou príručkou. Príčin je iste viac. Individuálna cesta, ktorou sa uberal Osuský, je ťažko schodná. Ťažko sa nájde jednotlivec, ktorý by uspokojivo zvládol rozsiahlu oblasť dejín filozofie, rešpektujúc jej interdisciplinárny charakter. Schodnejšia je cez zapojenie profilovaných kolektívov usmerňovaných redaktorom alebo redakčnou skupinou. Príležitosť zoskupiť takéto kolektívy sa nevyskytne často a sama práca nesmie byť rušená politickými zásahmi. Jednotné usmerňovanie je garantom vnútornej logiky diela, jeho chápania a zapamätania, bez ktorého je iba mozaikou. To je veľmi dôležité, lebo faktovo verný a historicky súvislý obraz duchovného vývinu ľudstva je významnou súčasťou národnej kultúry. Poskytuje kritickejší pohľad na prítomnosť a určitú orientačnú polohu v každodennom zhone života. Povinnosť obrátiť sa ku kultúrnym pracovníkom, študentom, náročnejšiemu publiku aj prostredníctvom takéhoto diela je trvalá a jej naplnenie je ukazovateľom celkovej kultúrnosti národa. Je to úloha, ktorá aj po antológiách z diel národnej i svetovej filozofie, *Odkazoch*, monografiách i prekladoch a prehľadoch svetovej filozofie, po Osuského výzve, nás ešte čaká. Práca na podobnom diele by bola renesanciou aktivity historikov filozofie, opätovným vzopnutím sa k veľkému kultúrnemu činu. Otázkou je len, kedy to bude a kto sa ujme iniciatívy.

Prof. Ján Kocka, CSc., Katedra filozofie a dejín filozofie FF UK,
Šafárikovo nám. č. 6818 06, Bratislava, SR